

dokaj uspešno pomagali socialno ogroženim tržanom z dodelitvami denarnih ali materialnih pomoči in z iskanjem skrbnikov ali varuhov. Trški svet je bil zadolžen za sezname begunskih družin, ki so konec leta 1918 še potrebovale begunsko podporo,⁶⁴ za njihovo nastanitev in preselitve⁶⁵ ter za razdelitev izkaznic za cenejši sladkor in moko, »ki se bodo razdelile med begunce, uradnike učitelje in najpotrebnejše osebe v občini«.⁶⁶

OPOMBE

1. Dr. Jože Mlinarič, Trg Ljutomer 1396–1927, katalog k razstavi, Maribor 1986 — 2. Bodisi, da je napaka pri pisanju, bodisi da je izkrivljen datum. Pravilno 1918 — 3. Zapisnik z dne 18. 3. 1918 — 4. Zapisnik z dne 18. 3. 1918 — 5. 2. novembra 1918 — 6. Prekrat v ljutomerskem okraju, zapisal Jan Baukart, Ma/93, Zbirka Prekratni dogodki na Slovenskem Štajerskem, Pokrajinski arhiv Maribor — 7. Trški svet se je v novi državni skupnosti najprej imenoval občinsko posvetovalstvo, nato občinski svet, od leta 1920 gerentski svet trške občine — 8. Na drugi seji se je imenoval vladni občinski poverjenik, nato se je preimenoval v vladnega poverjenika in v letu 1920 nosil naslov gerent v vlogi predsednika trškega sveta — 9. Zapisnik z dne 16. 11. 1918 — 10. Zapisnik z dne 5. 8. 1919 — 11. Leta 1919 so prodali skupaj 4.442 litrov vina. Glej zapisnik z dne 12. 11. 1920 — 12. Zapisnik z dne 29. 12. 1920 — 13. Zapisnik z dne 16. 11. 1918 — 14. Zapisnik z dne 5. 8. 1919 — 15. Zapisnik z dne 10. 7. 1920 — 16. Najprej je to delo opravljal Alojz Grassmug, a so ga zaradi pijančevanja in nepokorš-

čine na izredni seji trškega sveta dne 30. 3. 1919 zamenjali z Martinom Čosičem — 17. Konec leta 1918 je to delo opravljal Friderik Mäst — 18. Zapisnik z dne 30. 3. 1919 — 19. Zapisnik z dne 13. 12. 1918 — 20. Zapisnik z dne 12. 2. 1919 — 21. Zapisnik z dne 6. 5. 1919 — 22. Zapisnik z dne 12. 2. 1919 — 23. Zapisnik z dne 29. 3. 1920 — 24. Zapisnik z dne 5. 8. 1919 — 25. Zapisnik z dne 5. 8. 1919 — 26. Zapisnik z dne 5. 8. 1919 — 27. Zapisnik z dne 10. 7. 1920 — 28. Zapisnik z dne 14. 1. 1920 — 29. Zapisnik z dne 30. 1. 1920 — 30. Zapisnik z dne 29. 3. 1920 — 31. Zapisnik z dne 28. 12. 1920 — 32. Zapisnik z dne 5. 8. 1919 — 33. Zapisnik z dne 10. 7. 1920 — 34. Zapisnik z dne 5. 8. 1919 — 35. Zapisnik z dne 10. 7. 1920 — 36. Zapisnik z dne 4. 9. 1920 — 37. Zapisnik z dne 12. 11. 1920 — 38. Zapisnik z dne 5. 8. 1919 — 39. Zapisnik z dne 10. 7. 1920 — 40. Zapisnik z dne 5. 8. 1919 — 41. Zapisnik z dne 10. 7. 1920 — 42. Zapisnik z dne 14. 1. 1920 — 43. Zapisnik z dne 6. 5. 1919 — 44. Zapisnik z dne 13. 10. 1920 — 45. Zapisnik z dne 12. 11. 1920 — 46. Zapisnik z dne 19. 11. 1919 — 47. Zapisnik z dne 12. 2. 1919 — 48. Zapisnik z dne 12. 2. 1919 — 49. Zapisnik z dne 13. 10. 1920 — 50. Zapisnik z dne 12. 2. 1919 — 51. Zapisnik z dne 14. 6. 1919 — 52. Zapisnik z dne 10. 7. 1920 — 53. Zapisnik z dne 14. 6. 1919 — 54. Zapisnik z dne 10. 7. 1920 — 55. Zapisnik z dne 4. 9. 1920 — 56. Sklep na seji z dne 14. 1. 1920 in Zapisnik z dne 30. 1. 1920 — 57. Zapisnik z dne 29. 2. 1920 — 58. Zapisnik z dne 4. 9. 1920 — 59. Zapisnik z dne 13. 10. 1920 — 60. Zapisnik z dne 12. 11. 1920 — 61. Zapisnik z dne 12. 2. 1919 — 62. Zapisnik z dne 29. 3. 1920 — 63. Zapisnik z dne 29. 3. 1920 — 64. Zapisnik z dne 13. 12. 1918 — 65. Zapisnik z dne 6. 5. 1919 — 66. Zapisnik z dne 29. 3. 1920

STRANKE V PREKMURJU MED OBEMA VOJNAMA

FRANC KUZMIČ

S strankarsko družbeno ureditvijo nove države SHS je bilo priključeno k Jugoslaviji Prekmurje, novo področje, kamor so hodili predstavniki raznih strank iskat svoje pristaše, predvsem v času pred volitvami. Stranke so, kot pač stranke, v svojih programih obljubljale vse mogoče in nemogoče, kaj pa so v končni fazi izpolnile, je drugo vprašanje.

O politični osveščenosti po prvi svetovni vojni med najširšimi množicami v Prekmurju ne moremo govoriti.

V Prekmurju so med verskimi skupnostmi najštevilnejšiji katoličani, zato je povsem razumljivo, da se je tu prva pojavila Slovenska ljudska stranka (SLS). Stranko je vodil Kleklov dobri znanec iz mladosti dr. Anton Korošec. Klekl je imel sorodne poglede, zato se je takoj oprijel te stranke. To je v svojih spominih takole pojasnil: »Nastopil sem za

katoliško slovensko in hrvatsko ljudsko stranko. Njen program je bil podoben programu ogrske ljudske in krščanske socialne stranke, le da je vseboval še zahtevo po avtonomni federativni ureditvi države. Ta program je priznaval manjšinske pravice državljanov, ki niso bili slovenskega materinega jezika in se boril za uveljavitev teh pravic... Pisno in ustno sem vedno in odločno zahteval priznanje pravic madžarske manjšine, skupaj s poslancem Jeričem, tako v Beogradu, kakor tudi doma. Bili smo naziranj, da tisti ni kristjan, ki hoče vzeti kateremkoli ljudstvu to, kar mu je Bog dal, to je narodnost...«¹

Tako je že upokojeni župnik Jožef Klekl 5. januarja 1920 sklical v Soboti tabor zaupnikov Prekmurja, na katerem so ustanovili v sklopu SLS Kmečko zvezo za Prekmurje.² Klekl je hotel v zvezo pritegniti tudi evangeli-

čane v Prekmurju. Poziv je bil objavljen tudi v tedniku Novine, kajti »edna mati je rodila nje i nas: slovenska. Loči nas vera, ne sme nas pa lübezen, ar smo si bratje . . . Vsi smo krščeniki . . . v Kmečko zvezo. Ta nas mora vezati vküp, bratje evangeličani.«³

Kmalu so nastale še podružnice po vaseh.⁴

Stranka je hotela s socialnimi in gospodarskimi zahtevami zadovoljiti revno prebivalstvo in ga politično pridobiti zase. Svoj program so razgrnili na prvem večjem zborovanju v Beltincih 20. junija 1920. Program bi lahko zreducirali v tri poglobitve zahteve: 1. ohraniti Prekmurcem vero in versko šolo, 2. znižati bremena in dati vse mogoče pravice, 3. zagotoviti Sloveniji avtonomijo in še posebne pravice Prekmurju.

V Lendavi je bil ustanovni občni zbor te stranke 4. julija 1920.⁵

Strankino glasilo je bil tednik Novine, ki je izhajal sicer že prej kot informativni in krščanski katoliški tednik za Prekmurce, pisan v prekmurščini. Za pripadnike madžarske narodnosti je izhajal Népujság (Ljudski glas).

Pred volitvami leta 1921 se je SLS izrekla za enotno državo in enakopravnost vseh delov države ter zahtevala upravno celoto Slovenije.⁶ Za enak program se je zavzemal Klekl, le da je v mejah Slovenije terjal za Prekmurje še posebno avtonomijo glede uprave, kulture in šolstva.

Kleklovi nasprotniki so 12. septembra 1920 na zborovanju v Soboti ustanovili Kmetijsko stranko za Prekmurje. Namen stranke je bil organizirati prekmurske kmetovalce za čim bolj uspešno varstvo kmečkih koristi. Pobudnik te stranke je bil Anton Koder, sicer pristaš Jugoslovanske demokratske stranke.⁷ Sicer pa zametek take stranke sega v začetek tega leta, ko je na ustanovitvenem zboru Kmečke zveze Anton Štrekelj priporočal ustanovitev liberalne Samostojne kmečke zveze, a so prisotni predlog zavrnili.

Strankino glasilo je bil tednik Prekmurski glasnik.⁸

Toda ta stranka v javnosti ni naletela na zadosten odziv, posebno še, ker so se bližale volitve v ustavodajno skupščino. Tako so soboški liberalci omenjeno stranko preimenovali, oziroma so ustanovili Domačo verstveno (gospodarsko) stranko.

Zahteve Domače verstvene stranke so bile:

– kmet je zaprt in odtrgan od vseh strani, ne more niti ničesar prodati; pomagati bi mu morali tako, da bi Prekmurcem dovolili direktno izvažanje presežkov letnih pridelkov v sosednje države

– vrniti se morajo v času vojne odvzeti zvonovi

– narediti je potrebno normalnotirno železnico Murska Sobota – Ljutomer – Ormož in avtomobilsko zvezo od Lendave preko Sobote do Maribora

– začeti elektrifikacijo Prekmurja
– v Rakičanu ustanoviti kmetijsko šolo
– zagotoviti je treba varnost za vloženi denar v bankah

– grofovsko zemljo naj dobijo v najem siromaki

– ustanoviti je treba posredovalnico za delo v Murski Soboti za 8000 poljedelskih delavcev

– ohraniti je potrebno prekmurščino, v urade nastavljati predvsem domačine in uradne dopise je treba razglašati v prekmurščini

– vpeljati je treba uradne dneve na Cankovi, pri Gradu, v Križevcih, Črensovcih in Beltincih

– pri Sv. Juriju ali pri Gradu je potrebno ustanoviti okrajno glavarstvo, sodišče in davčni urad.⁹

Na volitvah v ustavodajno skupščino je stranka doživela neuspeh, zato je bil 10. aprila 1921 v Soboti zbor zaupnikov in simpatizerjev Jugoslovanske demokratske stranke. Dne 23. aprila 1921 je pripravljali odbor ustanovil mestno organizacijo JDS za Soboto in okolico. Na ustanovnem zboru so sprejeli resolucijo, zahteve pa so bile skoraj enake kot prej. Tokrat so poudarili:

– takoj naj začne voziti vlak Murska Sobota – Hodoš

– graditev železnice Murska Sobota – Ljutomer – Ormož

– ustanovitev okrožnega sodišča v Soboti

– popravek napak pri razdelitvi grofovske zemlje in imenovanje komisije za delitev drv

– uradne objave se morajo razglašati v prekmurščini, v državne službe je potrebno sprejeti tudi domačine

– uvesti uradne dneve sodišča in politične oblasti pri Gradu, v Križevcih in Beltincih

– državna meja mora potekati po Rabi

– preureditev sodnih okrajev tako, da bodo kraji iz župnij Beltinci, Turnišče, Bogojina in Črensovci spadali k sodišču v Soboti.¹⁰

Pred volitvami leta 1923 so se demokrati spet zavzeli za ustanovitev politične stranke. Tako je bil 6. januarja 1923 občni zbor JDS za Soboto in okolico. Istočasno je bil to kandidacijski sestanek za skupščinske volitve. Za kandidata so predlagali Štefana Kūharja, posestnika in gostilničarja iz Markišavec. Hkrati pa je bil še ustanovni zbor Vjedinjene Prekmorske Stranke, seveda kot podružnice mariborske JDS. Sprejeli so tudi svoj program, ki je bil objavljen v tedniku Mōrska krajina.¹¹

Med ostalim so zahtevali svobodo, da si vasi same izberejo svoje notarje, učitelje in drugo osebje. Agrarna reforma naj bo pravična. Ustanavljajo naj društva, s pomočjo katerih bo prišel kmet do cenejših in modernejših strojev, gnojil in semen. Davčni zakoni naj bodo preprosti (razumljivi). V vaških šolah naj se učijo le tisto, kar bodo v življenju gotovo potrebovali. Ceste in železnice mora vzdr-

ževati država. V vasi je treba zagotoviti šolo, lekarno, zdravnika, knjižnico. Uvesti se mora starostno zavarovanje in država mora poročati o porabi sredstev. Za vojsko naj se delež manjša, kakor tudi služenje vojaškega roka. Za vojno se lahko odločijo samo ljudje in to z glasovanjem. Enakopravnost vseh veroizpovedi, v šolah mora biti učni jezik prekmurščina, kjer so pa manjšine (Madžari in Nemci), pa pouk v ustreznem jeziku. Vsak dan po eno uro se naj učijo državni (slovenski) jezik in zaradi občevanja tudi madžarščino (vsaj nekaj let). V M. Soboti so zahtevali še eno povsem madžarsko šolo zaradi precejšnjega števila Madžarov. Učitelje in uslužbenke, ki niso sprejeti v službo ali so iz nje odpuščeni iz kakršnih koli vzrokov, je treba sprejeti v službo ali upokojiti. Že zaposlene uradnike je treba plačati in razvrstiti po njih sposobnosti in izobrazbi. Zagotoviti varnost ljudi, človekove pravice. Zaradi zaostalosti v industriji naj država pomaga malim obrtnikom tako, da jim zaupa večja dela, omogoči naj jim cenejšo gonilno silo (bencin itd.), moderne stroje in posojila z obrestmi. Pri delih v Prekmurju, ki so državnega pomena, naj dobijo prednost domačini; omogoči naj se jim tudi delo v tujini. »Nejstemblani« denar naj se zamenja s kakšnim odstotkom odbitka. Po Prekmurju naj se omogoči tranzit po železnici, zato se naj začeta gradnja železnice Sobota – Ormož čimprej naredi. Na Muri naj naredijo elektrarne in jo hkrati regulirajo. V kratkem naj bo narejena telefonska mreža od Cankove proti Juriju in tudi do Dobrovnika. Ceste in mostove naj vzdržuje država. Omogočiti je treba šolanje v tujini (tudi na Madžarskem), pomaga pa naj tudi država. Malim mesarjem odobriti prosti zakol. Invalidom zagotoviti zadostno podporo in njihovi telesni poškodbim primerno službo. Hranilnicam, ki so jih ustanovili ljudje, dati svobodo v delovanju. Izstavljanje potnih listov naj bo pravično, ne po protekciji. Vsem enake pravice.

V Soboti so takoj odprli pisarno in začeli snovati krajevne organizacije po Prekmurju.

Sedaj se je tudi Kmečka zveza bolj podvzela in je iskala pristaše celo med evangeličani. Klekl je pridobil evangeličanskega bogoslovca Leopolda Harija, ki je bil zelo agilen in oster nasprotnik VPS.

Za pravice kmečkega življa se je bojevala tudi Hrvaška republikanska seljačka stranka (HRSS), ki je v Prekmurju postala nevarna tekunica SLS. Med Madžare in na Goričko je začela pošiljati agitatorje, ki so udrihali čez klerikalce. Obljubljali so oprostitev davkov, služenje vojaščine, Madžarom pa celo, da bodo njihove vasi vrnjene Madžarski. 12. januarja 1923 sta dva poslanca Radičeve stranke prišla v Prekmurje in nameravala prirediti javni shod, a žandarmerija tega ni dovolila. Nato je sresko poglavarstvo 22. januarja 1923

z odredbo naznanilo, da radičevcem prepoveduje »kortéšivati« (snubiti) v Prekmurju. Med ostalim je zapisano:

»Županom naročam, da opomnite ljudstvo na to, da je vsakša udeležba Radičevih shodov bodisi na Hrvatskem bodisi indri prepovedana, da je vsakše sodelovanje z radičevskimi odposlanci prepovedano in da se po obstoječi predpisi ostro kaštigajo.

Žandarmerijske stanice naj posvetijo Radičevoj propagandi svoje posebno zanimanje celo naj pazijo na meji Medžimurja, vsakoga Radičovoga agitatorja, šteri bi se pokazao v tū-uradnom območji, naj včasi aretira in ga odpravi prek meje proti Murskom Središču.«¹²

Kljub prepovedi so Radičevci vseeno prihajali v Prekmurje. V Črensovcih so imeli 4. marca 1923 shod, maja pa še v petih drugih vaseh.¹³ Prekmurce so spodbujali, naj oddajo glasove, da se bodo rešili Srbov in duhovščine. Izid volitev je pokazal, da so dosegli vidne uspehe.¹⁴

V januarju 1923 je prišel v Prekmurje na informacijsko potovanje predstavnik Slovencev Narodno radikalne stranke dr. Niko Zupanič, saj je želela tudi Pašić–Stojadinovičeva stranka dobiti v Prekmurju glasove volilcev. Za stranko je pridobil hotelirja in industrialca Jožefa Benka. Marca je pripotoval v Sobotu celo sam finančni minister Milan Stojadinović s spremstvom. Govoril je na shodu in obljubil pomoč. Med drugimi je spregovoril tudi Benko, ki je obljubil odpravo draginje in razmah mesne industrije.¹⁵

Proti koncu leta 1923 so začeli radikalci izdajati Igazság–Istina, dvojezični tednik in tako želeli pridobiti čim več Madžarov.¹⁶

Pred volitvami leta 1923 se je kot zaščitnica koristi podeželskega ljudstva pojavila še Samostojna kmečka stranka ministra Puclja, katere pristaš v Prekmurju je postal veleposestnik Geza Hartner. Hartner je izdal v madžarščini volilno brošurico in skušal pridobiti pristaše predvsem med volilci madžarske narodnosti. Maja 1923 je začel Nandor Hartner izdajati tednik v madžarščini Szabadság (Svoboda), ki se je norčeval iz vsega, kar je bilo slovenskega, prebivalstvo pa spodbujal k naklonjenosti do Madžarov.

Narodno socialistična stranka je imela v Prekmurju svojega kandidata v osebi odvetnika Slavka Vesnika, ki je izdajal tednik Naš dom.¹⁷ Zagovarjal je razdelitev države na avtonomne pokrajine, zemljo pa naj se da tistemu, ki jo obdeluje, zato je potrebno čim prej opraviti agrarno reformo. Zavzemal se je za zmanjšanje števila vojaštva in za skrajšanje vojaškega roka, vojaških obveznikov iz Prekmurja naj ne bi pošiljali na albansko in makedonsko obmejno področje, ampak naj bi ostali v Sloveniji. Zahteval je tudi več ljudskih šol in v Prekmurju razpis občinskih volitev. Njegov program je bil v primerjavi z drugimi

strankami dokaj privlačen, a je stranka vseeno dobila zelo malo glasov, saj Vesnik ni bil vsiljiv.

Strankarsko življenje v Prekmurju se je posebno razmahnilo pred skupščinskimi volitvami. Pojavile so se še nekatere nove stranke. Vsega jih je nastopilo deset, in sicer: JDS (Vjedinjena prekmurska stranka), SLS (Kmečka zveza), Slovenska republikanska stranka, Samostojna kmetijska stranka, Socialističnokomunistična stranka, Stranka nemške narodnostne manjšine, Hrvatska republikanska seljačka stranka, Socialistična stranka, Narodno-socialistična stranka in Narodno radikalna stranka.

Pri tem je zanimivo, da so nekatere stranke postavile znane in vplivne osebe, a izkazalo se je, da so glasovalci vseeno gledali bolj na program.

Največ glasov je dobila SLS (oziroma Kmečka zveza), za njo pa seveda radičevci. Zanimive so še razne strankarske peripetije ob samih volitvah.

Liberalci so leta 1924 ustanovili JDS za srez Murska Sobota, ki je bila v naslednjih tednih zelo dejavna, predvsem s shodi in ustanavljanjem krajevnih organizacij, a brez vidnejših uspehov. Na omenjenem ustanovnem občnem zboru, ki je bil 17. februarja, so sprejeli resolucijo, vodstvu stranke z Davidovičem na čelu pa izrekli zaupnico. Zahtevali so:

- popolno izenačenje direktnih davkov
- odpravo kuluka
- podporo produktivnim slojem s cenanim državnim kreditom
- izboljšanje položaja invalidov
- pomoč nekdanjim prekmurskim denarnim zavodom, ki so brez lastne krivde prišli v težave
- izvedbo agrarne reforme, da se napravi konec položaju negotovosti
- izboljšanje položaja državnih uradnikov in onemogočanje korupcije
- izenačenje plač evangeličanskim duhovnikom
- strokovno revizijo taksnega zakona
- pospešitev gradnje proge M. Sobota – Ljutomer – Ormož

- obsodili so napad Kmetijskega lista na učiteljstvo, izrekli pa se za skupni nastop vseh naprednih sil v Sloveniji.¹⁸

Radičevci so se ponovno pojavili v Prekmurju v drugi polovici leta 1924, ko so želeli priključiti Prekmurje Hrvaški.

Na zborovanju SLS v Črensovcih, ki je bilo 28. septembra 1924, so navzoči sprejeli resolucijo, s katero so izrazili:

- zaupanje dr. Korošču in Jugoslovanskemu klubu s prošnjo, naj se še nadalje bori za avtonomijo Slovenije in Prekmurja
- zahtevo po zagotovitvi vseh pravic verskim šolam in pravic cerkvenim patronatom
- zahtevo po ukinitvi prepovedi rabe kate-

kizma v prekmurščini

- soboška gimnazija naj postane humanistična in naj dobi novo poslopje

- dijaški dom Martinišče naj dobi večjo podporo

- protest proti tujim agitatorjem, ki hočejo priključiti Prekmurje Hrvaški

- zahtevo po občinskih volitvah v vsem Prekmurju

- naj vzpostavijo nekdanje klavnice kakor tudi pravice vaških mojstrov: tesarjev, zidarjev in kovačev, da smejo brez posebnega izpita opravljati svojo obrt

- zahvalo ministru Vesenjaku, ker je prepovedal izvoz drv iz Prekmurja

- zahtevo, da dobe zemljo tudi siromašni državljani tujega jezika (Madžari)

- zahtevo, da se vlada briga za Slovence na Madžarskem in se jim zagotovijo manjšinske pravice

- zahtevo po izgradnji železniške proge Ormož – Murska Sobota

- posestniki, ki jim je železnica razrezala zemljo, naj dobe odškodnino za odstopljeno zemljišče, prav tako naj jim dajo odškodnino za uničeno setev

- zahtevo po otvoritvi prekmejnega prometa z Madžarsko pri Hodošu in Lendavi

- poskrbeti za zgraditev stanovanjske hiše za železniške zaposlene v Soboti

- zgraditi prostore za carinarnico

- zahtevo po dovoljenju, da smejo živinorejci gnati živino na semnje, kjer ni slinavke in parkljevke

- nujnost pregleda upravljanja pri Vodni zadrugi v Lendavi

- zahtevo, da dobe podporo siromaki, ki jih je prizadela živinska kuga in toča, tudi davke naj jim odpisejo.¹⁹

Oktober 1924 so začeli liberalci, priseljenci (»prišleki«), v Soboti izdajati tednik Murske novine, ki so napadale klerikalce in radičevce, pred skupščinskimi volitvami 1925 pa agitirale za Narodni blok, a v končnem izidu spet brez uspeha.

Ozračje pred skupščinskimi volitvami v Prekmurju je bilo vroče. Najbolj vneto je delovala SLS. V Soboto je prišel sam dr. Korošec. Prejšnjim desetim strankam so se pridružile še štiri, a glavni boj v Prekmurju se je bil med SLS in Radičev stranko, čeprav je bila Radičevi stranki agitacija prepovedana in je imela na listi prekmurskim ljudem neznanega človeka Ivana Tisaja, a privlačen program, predvsem za pripadnike madžarske narodnosti. Tako je dobil po seštevku glasov Radić večino, a mandata v Prekmurju vseeno ni dobil. Uspeh Radića v Prekmurju je pojasnjevalo Jutro z besedami: »Zlasti so (Madžari – op. p.) zanj, ker jim je na shodu v Gaberju obljubil zopetno priključitev njihovih krajev Madžarski. Vtis na ljudi je napravila vest, da mora Radić radi njih sedeti v zaporu. Ukoreninjena

je med ljudmi misel, da je Radić njihov odrešenik – zato je često čuti klic: Éljen Radić!«²⁰

Ko so v vladi sedeli radićevci z radikali, so bili Prekmurci večkrat prizadeti kot sezonski delavci v tujini, v šolstvu itd.

V prvih treh mesecih leta 1926 je začela prirejati občne zборе in shode Samostojna demokratska stranka.

Maja 1926 so v Lendavi ustanovili Neodvisno prekmursko stranko »štera bi ne gledala na jezične i verske razlike, nego za blaženost i dobroto naroda bi delala.«²¹ Pobudnik stranke je bil odvetnik dr. Vilmos Némethy, ki je zastopal veleposestnike in dobival velike nagrade, temu pa je nasprotoval Klekl, ki je branil korist agrarnih interesentov, zato je hotel Némethy onemogočiti Kleklov politični vpliv. Izdajala je tednik Naše novine, za madžarske bralce pa dvojnik Néplap. Stranka je bila sama preslabotna, lokalno omejena na lendavsko gospodo, zato si je iskala opore pri radićevcih in se tako vključila v težnje, da bi Prekmurje priključila Hrvaški. Celo lendavskim židom je bila ta namera po godu zaradi trgovine. Ogrevali so se za beograjski centralizem in srbohrvaški jezik v uradih in šolah v Prekmurju, Madžarom pa so zagotavljali tudi madžarski jezik.

Sam Radić je prišel 14. novembra 1926 v Soboto, kjer je bil shod, še prej pa je bil dr. Pretnar obiskal več vasi, kjer so včasih imeli svoje pristaše. Radić je na shodu govoril o kmečki slogi, o tem, da bo potrebno po vsej državi izenačiti davke in uveljaviti resnično prave občine, govoril je o ukinitvi nepotrebni izdatkov. Popoldne je bil shod še v Lendavi. Toda na koncu je uvidel, da nima uspeha in ga tudi ne bo imel. Z druge strani pa so hrvaški novinarji poročali ravno obratno.²²

Leta 1927 so stranke trikrat preizkušale svoje moči. V začetku leta so bile volitve poslancev v oblastne skupščine, pred jesenjo poslancev v narodno skupščino in končno še občinskih odbornikov. Pri prvih volitvah se je število strank skrčilo na pet, radićevci so močno nazadovali, okrepila pa se je SLS s Kleklom, ševeda tudi na škodo demokratov.

Pred skupščinskimi volitvami leta 1927 se je Radić zadnjič pojavil v Prekmurju, kjer je imel 20. avgusta shod v Soboti v Sočičevi kavnarni; zbralo se je okrog 250 poslušalcev, a shod ni uspel.

Pri skupščinskih volitvah tega leta se je pokazala približno enaka slika strankarskih moči kot pri oblastnih volitvah. Večino glasov je dobil Klekl, radićevci so bili močno poraženi, ostala tako imenovana opozicija, pa se je oklenila Narodno radikalne stranke.

Radićevsko-pribičevska demokratska koalicija je dobila svoje pristaše tudi v Prekmurju. Julija 1928 je začel v Soboti izhajati tednik Glas naroda, list Seljačko demokratske koalicije za Prekmurje. Članki so bili v knjižni slo-

venščini in madžarsščini. Toda somišljenikov in bralcev ni našel. Po Radićevi smrti pa je avgusta istega leta prenehal izhajati.

Z ukinitvijo ustave leta 1929 so bile 24. januarja razpuščene vse politične stranke v državi. Posebno liberalci so bili veseli, da je konec klerikalne stranke, zadovoljni pa so bili tudi tisti, ki so zagovarjali centralizem in unitarizem.

Prekmurski katoličani s Kleklom na čelu so se od politike poslej distancirali.

Klub narodnih poslancev v Beogradu je 15. decembra 1931 ustanovil vsedržavno stranko v duhu šestojanuarskega programa – Jugoslovansko radikalno kmetsko demokracijo (JRK-D). Že 30. januarja 1932 se je v Lendavi konstituiral sreski odbor JRKD. Da bi spodbudili zanimanje za šestojanuarsko politiko, so somišljeniki z Benkom in Hajdinjakom, poslancema iz Prekmurja, ustanovili tednik Murska Krajina, ki je začel izhajati marca 1932. Nova stranka je imela sorazmerno precej krajevnih organizacij, a zelo malo članstva. Včlanjevali so se le tisti, ki so pričakovali neposredne koristi. Ustanovni sreski odbor JRKD je bil nato še 17. aprila 1932 v Soboti.

V obdobju omenjene vsedržavne stranke JRKD in na drugi strani tihe klerikalne opozicije, so se začele v Prekmurju uveljavljati napredne sile, predvsem iz vrst mladih izobražencev in študentov. Iz neustreznega obstoječega sistema so eni videli izhod po poti evolucije, drugi revolucije. Ogledalo teh pogledov je bil list Novi čas, ki je začel izhajati v jeseni 1932 v Soboti. Levičarsko, komunistično gibanje je začel v Prekmurju medicinec Janez Titan, ki je študiral na Dunaju in je širil razno propagandno gradivo. Konference Komunistične partije leta 1934 v Goričanah se je iz Prekmurja udeležil Ali Kardoš. Eden sklepov te konference je bil, da bodo začeli z izdajanjem legalnega glasila. Tako je kmalu začela prav v Prekmurju izhajati Ljudska pravica pod uredništvom pisatelja Miška Kranjca. Napredne, levičarske smeri so prevzemale tudi razna društva, kot Klub prekmurskih akademikov, Društva kmečkih fantov in deklet idr.

JRKD je nastopila proti pojavu slovenske verzije »punktacije« in organizatorje v Lendavi na izredni seji označila kot »separatistične«.²³

Ko se je JRKD leta 1933 preimenovala v Jugoslovansko nacionalno stranko (JNS), je bil član glavnega odbora v Beogradu Josip Benko. Stranka je bila režimska, v Prekmurju pa dejansko Benkova. Politično življenje je tako vodil in nadziral poslanec Benko.

Razne volitve v Prekmurju nam poslej kažejo boj med prekmurskimi klerikalci in JNS.

Pri skupščinskih volitvah leta 1935 sta bila za poslanca iz Prekmurja izvoljena Jožef Benko in dr. Franc Klar, torej vladna (Jevtičeva)

in klerikalna stranka, čeprav so iz Ljubljane temu nasprotovali, saj katoliška slovenska stranka ni delovala.

Po odstopu Jevtičeve vlade je novi mandatar Milan Stojadinović sestavil novo vlado iz tedanjih opozicionalcev, med katerimi je bila tudi SLS in dr. Korošec. Ker se je JNS med ljudstvom onemogočila, je bila ustanovljena nova stranka, Jugoslovanska radikalna zajednica (JRZ), ki je imela v programu tudi »spoštovanje narodnih tradicij«. Krajevna organizacija JRZ je bila ustanovljena v Soboti 31. oktobra 1935, 8. decembra pa tudi v Lendavi. Julija naslednje leto, torej leta 1936, je Prekmurje obiskal minister dr. Miha Krek in previvalce spodbujal k nadaljnji zvestobi.

Izid občinskih volitev leta 1936 je pokazal, da je bilo politično stanje nespremenjeno. Soboški krog je bil okoli Benka, lendavski pa okoli dr. Klara.

Skupščinske volitve (Stojadinovičeve) leta 1938 so prinesle zmago klerikalcem, torej JRZ, saj se je Benko iz političnega življenja umaknil in glasovalce pozval, naj oddajo svoj glas kandidatu JRZ.

Takšno je bilo stanje vse do okupacije. Ljudje so postali spet nezaupljivi. Iz obljub ni bilo nič. Vedno so ostali praznih rok.

Sreski načelnik v Soboti je 4. marca 1941 banski upravi poročal: »Narod je z današnjim vodstvom države skoro brezizjemno zadovoljen in v pretežni večini simpatizira z večinsko stranko JRZ. Kakih akcij za spremembo današnjega stanja ni (...). Tudi propagandni material, ki bi ne bil zaželen, se v srezu ni izsledil. Komunistične akcije v minulem mesecu v srezu ni bilo. Internacija vidnejših pripadnikov komunističnih idej in dve strogi kazni proti razširjevalcem komunističnih letakov tekom leta ter premostitev nekaj učnih oseb iz sreza je vplivala toliko, da ni opaziti nobenega delovanja v komunističnem pravcu.«²⁴

Iz vsega povedanega sledi, da je imela največji vpliv skozi celotno obdobje med obema vojnama v Prekmurju Slovenska ljudska stranka (imenovana Kmečka zveza), ki se je zahvaljujoč vodilnim pristašem v Prekmurju potegovala za preprostega kmečkega človeka,

njej je sledila sicer ilegalna KPJ, ki je odprla oči za socialne razmere, a vseeno ni mogla zaživeti v pravi meri. Precejšen vpliv je imela tudi Benkova stranka ali JRKD, ki je bila najbolj zaznavna v soboškem srezu.

OPOMBE

1. Jožef Klekl, Važnejši dogodki... Spomini v tipkopisu, str. 71 — 2. Novine, 18. I. 1920, 3/2; Straža, 9. I. 1920, 3/3 — 3. Novine, 2. V. 1920, 18/1 — 4. Dolnja Bistrica, Prosečka ves, Grad, Lipa, Adrijanci, Gornja Bistrica, Tišina, Mala Polana, Beltinci, Brezovci, Trnje, Odranci itd. — 5. Novine, 18. VII. 1920, 29/1 — 6. Prim. dr. M. Pivec, Programi političnih strank in statistika volitev. Zbornik Slovenija 1918–1928, 359 — 7. Prekmurški glasnik, 19. IX. 1920, 7/2; Novine, 7. XI. 1920, 45/2–3 — 8. Prekmurški glasnik, katerega duhovni oče je bil Vince Šeruga, je izhajal od 6. avgusta 1920 do 1922 (št. 26) — 9. Prekmurški glasnik, 19. IX. 1920, 7/2; 7. XI. 1920, 14/1 — 10. Jutro, 27. IV. 1921 in 1. V. 1921, št. 99 in 103 — 11. Mörzka krajina, 14. I. 1923, 2/1 — 12. Odredba Sreskega poglavarstva v M. Soboti z dne 22. I. 1923, št. 77 pr. naznanilo. — Novine, 4. II. 1923, 5/1 — 13. Shode so imeli v vaseh: Križevci, Puconci, Beltinci, Bodonci in Dobrovnik — 14. SLS je dobila v soboškem srezu 2944 glasov, Radičeva stranka pa 3495; tudi v lendavskem srezu je dobil Radič drugo mesto, takoj za SLS, in sicer 1920 glasov. Na tak rezultat Radiča ni nihče računal — 15. Jutro, 6. III. 1923, 54/2; Kmet. list, 9. III. 1923, 19/3; Jutranje novosti, 6. III. 1923, 31/1 — 16. Tednik je izdajal József Király, posestnik v Gornjem Lakošu; po nekaj številkah je prenehal izhajati — 17. List je začel izhajati pred volitvami v narodno skupščino marca 1923. Leta 1924 ni izšla nobena številka. Ponovno je oživel pred volitvami leta 1925, po volitvah pa spet prenehal — 18. Jutro, 26. II. 1924, 49/3; Tabor, 19. III. 1924, 66/3 — 19. Novine, 5. X. 1924, 40/1 — 20. Jutro, 14. II. 1925, 39/3 — 21. Naše novine, 23. V. 1926, 1/2 — 22. Dom, 17. XI. 1926, 46/2 — 23. Vodstvo nekdanje klerikalne stranke v Sloveniji je po hvaškem zgledu konec decembra 1932 izdalo »ljubljske ali Koroščeve punkcije« z zahtevo po priznanju narodne individualnosti (ime, zastava, etnična skupnost, finančna samostojnost, politična in kulturna svoboda in enakopravnost Slovencev z drugimi državnimi enotami) — Murska krajina, 29. I. 1933, 5/1 — 24. Poročilo sreskega načelnika v M. Soboti banski upravi z dne 4. 3. 1941 (Pov. II. št. 260/1)

ZNAČILNOSTI MADŽARSKE OKUPACIJSKE UPRAVE V PREKMURJU METKA FUJS

Trianonska mirovna pogodba se v madžarskem zgodovinopisju še danes opisuje kot največja tragedija madžarskega naroda. Misli se predvsem na dva milijona transilvanskih Ma-

džarov, ki so po tej pogodbi ostali v Romuniji in pol milijona vojvodinskih Madžarov, ki so ostali v novo ustanovljeni državi Srbov, Hrvatov in Slovencev. Misli pa se tudi na madžar-